5/2022
рочник VI

часопис про русиньскы дїти

Колысочка

Слово выдавателя

Мілы діточкы, в тім числї Вам представиме історію і літературу підкарпатськых Русинів.

Марія Ґірова-Васькова

Великдень

Великдень, Великдень,
красне споминаня,
на ярь, на прекрасне
дївоче качканя.

На саменькый перед
яйця ся фарбили,
матери на паску
тїсто рихтовали.

Нянькове з сынами
свинину вудили,
посилнены „гіркым“
вогник втримовали.

А дїтиска малы
по дворі бігали,
на день поливаня
ся міцно тїшыли.

З кошиками з церькви
люде утїкали,
жебы із роботов
не заоставали.

Пополудни дївкы
за рукы ся взяли,
горі-долов селом
прекрасно качкали:

„Выжень качкы на млачкы
няй зберають хробачкы,
кач долов кач,
уженив ся ткач.
Узяв собі Марину,
та й подрану перину,
кач горі, кач,
волала вас мац.

А Марина не спала,
лем перину платала,
кач долов кач,
уженив ся ткач.

У богатых дївочок
шістнадцять сорочок,
кач горі, кач,
волала вас мац.

А у мене єдненька,
каждый день біленька,
кач долов кач,
уженив ся ткач.

Леся Адамова-Стецович[1]

СИНЕВИР...[2]

Меджі горами сердечко голубоє
Із найчістїшых і студеных вод,
Спрятаноє озеро малоє –
Нашой природы епізод.
Сонїчко собов ся там любує,
Як у глядило, у Синевир, вно зрить,
Вітер дыханём ёго цїлує,
Небо купле ся у нёму днём і снить.
Озеро смерекы добрї прячуть,
Тото сокровіще природноє Карпат,
Горы в нёго потїчками плачуть,
А вночі із ним ся бавить звіздопад...

Славко Слободан[3]

Русин єм

Русин єм. В шырокім Божім світї
цяточка на мапі – ся земля.
Айбо ту я білый світ увідїв,
ту мі руськоє дали імня.

Землё моя, як же-сь мі прекрасна,
ни за світ тя никому не дам.
Лем чому же-сь фурт така нещастна,
сеґініця - служка чуджакам?

Чом злобрехства пресмердїла гуня
твої плечі тяжко облягала?
Напняли на тя коралкы тунї,
одняли ті голос і імня?

Русин єм, і быв єм, і все буду,
ту мой дом, і ту умру Русином,
Духновіча одказ не забуду,
свого племенї остану сыном.

Нї! Русин не зрекне ся слободы,
пінязём не купить ся чуджым,
бо мнягка душа того народа,
но у вірї предків він твердым!

Василий Сочка – Боржавин[4]

Буря пудломила[5]

Отцюзнино наша,
золотко-леліє,
чом над нами днеська
сонїчко не гріє?

Чом над тихым Ужем
вульха муцно[6] гне ся?
Чом мерена – рыбка
на камени бє ся?

Выловлена рыбка
як бы ся не била,
кедь русиньску долю
буря пудломила[7]...

Новембер

Осїнь кончає ся. Холодно. Глухо.
Прутиком вітор ударив над вухом.

Голы акації плачуть без шума,
як подкарпатьского Русина думы...

Плаче Отчізна тихо і глухо.
снить ся Надежда і Хлїба краюха!

Мене горы учіли співати[8]

Під Бескідом, у гаю, у гаю,
в мілім краю,
што од нянька маю,
малёвану співаночку співаю...

Бо ня горы учіли співати,
бо любити – научіла мати,
бо мі Господь дав русиньску душу,
бо Руснакам я служыти мушу!

---

1 Леся Адамова-Стецович ся народила 7-го януара 1974 року, в селї Павлово Свалявского раёну на западній Україні. На зачатку 1995-го року одышла на заріботкы до Чех, де доднесь (в чеськім містї Бырнї). Мати трёх дїтей здобыла і обчанство Чеськой Републікы. В роцї 2017 выдала зборник поезії „Перегортаючи сторінки щоденника“, у якій стихы написаны штирёма языками: по русиньскы, по українськы, по руськы і по чеськы.

2 Назва озера на Підкарпатю.

3 Народив ся в Горондї, в 1943-ім роцї, учів ся на Інштітутї в Кієві – по шпеціалности є інжінїр.

4 В. Сочка – Боржавин ся народив в 1922-ім роцї в Берегові на Підкарпатю. Высшы філологічны штудії закончів на Будапештській і Ужгородській університї. До літературы вступив як поет, прозаік і публіцїста. Написав три книжкы поезії і прозы.

5 Записано подля автора - в підкарпатськім діалектї.

6 вільха міцно

7 підлопмила.

8 Вшыткы далшы віршы записаны в літературній нормі русиньского языка на Словакії.

Василий Сочка – Боржавин

Іва[9]

Над потоком
свіжым соком
кормить іва почкы[10]
тонкым віткам
малоліткам
жычає листочкы.

Вербный трепет,
пташій щебет
радо чує іва,
теплым лїтом
єй і дїтём
снить ся сон щастливый.

Лем у осени
дождливой
в непогоді гне ся,
бо у осени
над івов
вітор злый сміє ся...

Крок за кроком
над потоком
мерзне івы тїло.
Бідну іву
метеліця
до гола роздїла...

Морозиско
і вітриско
снїгом єй заносить,
але іва
молчанлива
вшытко переносить.

Молодому Русинови

Не забывай в ниякый час
тот домик, тот садок,
де слово Русин першый раз
учів ся ты, мій сынок!

Люби село, к котрому ты
щі хлопчіком привык,
люби зеленых гор хребты
і честный наш язык!

Духновіча у каждый час
жебы-сь, сынок, любив,
бо родным гімном він і нас
до світа пробудив.

Од напасти го охраняй
і од людьскых незгод!
Люби, сынок, не забывай
РУСИНЬСКЫЙ НАШ НАРОД!

---

[9] іва – верьба
[10] почкы – по словацькы – ṕúčiky

Задача: Доповнийте русиньскы слова до бублин рісунка теты Евы Іковіновой. Як ся по русиньскы клічуть квітки в наших загородах?

Русинькы назвы загородных квіток - зліва долов і доправа: ібік загородный, ружа, фіалка, нагрудник, лепія - рукова, жовта, конвалінка, дзвінок загородный, іріс жовтый, іріс фіаловый, сиротка, (в)оргонина, африканы, тулпан, півонія, златый дощ, нарціс.

Русины на Підкарпатю

Підкарпатьска Русь є з ґеополітічного і ґеоґрафічного погляду середнёевропскым реґіоном і єй автохтонны, то значіть корінны жытелї, котры на їй теріторії жыють од непамняти, югокарпатьскы Русины, пережыли і пережывають довєдна із вшыткыма народами того реґіону ёго тяжку історію. Но на розділ од другых народів середнёй Европы, ніґда не вытворили свій властный штат. Їх політична історія была вузко споєна з історіёв тых штатів, котрых частёв была нима заселена теріторія: із леґендарнов „Самовов імперіёв", Білым Хорватьском, Великов Моравов, Угорськым кралёвством, Семиградськым князївством, Австро-Угорськов монархіёв, Мадярськов републіков, Чехословацьков републіков, Совєтськым Союзом. Теперь прожывать тяжкы часы войны на Україні.

Важным моментом в розвою русиньского політичного і штатотворного вызрїваня ся стала Перша світова война. Задачу вытворити русиньскый народный штатный проґрам взяла на себе численна русиньска еміґрація в Споєных штатах Америкы. Руська революція в 1917-ім році, капітуляція Австро-Угорьска у войнї, і наслїдный розпад той імперії, то вшытко привело пердставителїв русиньской еміґрації думати над долёв старой отчізны. Ведучій представитель Америцькой народной рады Угро-Русинів (АНРУР) Ґріґорій Жатковіч в октобру 1918 написав меморандум про президента США Вудрова Вілсона (W.Wilsona), в котрім формуловав як найважнїшу пожадавку Русинів вытворити самостатный штат незалежного народа. Далшов можностёв в Жатковічовім меморандумі была автономія в рамках дакотрого сусїднёго славяньского штату. 2. 10. 1918 ся Ґ. Жатковіч стрїтив із президентом США, Вілсоном, котрый прияв лем можность припоїти теріторію Русинів ід сусїднёму славяньскому штату. 23. 10. 1918 у Філаделфії Жатковіч за Русинів підписав Декларацію общіх цїлїв середнёевропскых незалежных народів. Тым ся русиньскый вопрос став меджінародным. У Філаделфії ся Жатковіч першый раз стрїтив із Т. Ґ. Масаріком, коли діскутовали вопрос припоїня теріторії югокарпатьскых Русинів ід Чехословакії. Масарік обіцяв Жатковічови в припаді припоїня Русинів ід Чехословакії – автономію. По розпаді Австро-Угорьска хотїла і мадярьска влада, жебы ся Русины припоїли ід Мадярьскій републіці, а тыж їм обіцяли автономну провінцію, но єй границї ніґда не вызначіли і Русины ся напрямили на припоїня ку Чехословакії.

На теріторії од Попраду по Ясіню взникали народны рады. Тоты ся споїли до Централной руськой народной рады, котра рішала припоїня Підкарпатьской Руси ід Чехословакії. В рамках федерації мала мати Підкарпатьска Русь повне самосправованя. Окрем вонкашнёй політікы обраны і фінанцій, мали містны автономны орґаны перевзяти до своїх рук выконну і законодарну міць. Тото обіцяня чехословацькых представителїв ся ніґда не реалізовало.

Припоїня Підкарпатьской Руси ід Чехословакії дефінітівно вырішыла мірова конференція в Паріжу. Штаты Догоды і Австрії 10. септембра 1919 підписали мірову догоду в Сен-Жермен-ан-Лейе (Saint-Germain-en-Leye). Частёв догоды была і мінорітна догода, подля котрой в чланкох 10 аж 13 была теріторія югокарпатьскых Русинів правоплатно зачленена до Републікы чехословацькой на основі найшыршой можной автономії.

Припоїня Підкарпатьской Руси ід Чехословакії было додаточнї потверджене тріанонськов міровов догодов підписанов моцностями Догоды і Мадярьска (4. юна 1920). Но міровы догоды не становили термін, до котрого бы мала быти автономія Підкарпатя зреалізована. А тото знеужывали вшыткы влады 1-ой ЧСР. 7. новембра 1919 чехословацька влада схвалила першый документ – Ґенералный штатут про орґанізацію і адміністрацію Підкарпатьской Руси. Тот штатут потвердив стародавну назву теріторії Русинів як Підкарпатьску Русь. Автономія Підкарпатьской Руси была записана в Конштітучній листинї Чехословацькой републікы з 29. февруара 1920, но ніґда не была наповнена.

Конштітучна листина з 29. 2. 1920

Підкарпатьска Русь подля Конштітуції з року 1920 мала мати властный сейм, котрый не быв ніґда скликаный і ґувернер Ґріґорій Жатковіч, котрого до уряду меновав 5. мая 1920 президент Т. Ґ. Масарік, не выконовав міць реально, бо країну реально вів ёго віцеґувернер, котрый быв Чех. Про конфлікты з віцеґувернером і ненаповненость автономії подав Жатковіч по 10-ёх місяцёх демісію на протест проти поступу чехословацькой влады і скламаный ся вертать до США. Підкарпаторусиньска політична сцена в нїм стратила найсхопнїшого політіка і опонента пражского централізму.

Влада першой ЧСР собі могла доволити іґноровати пожадавкы русиньских політіків про неєдность підкарпатьской політичной сцены (по році 1919 взникло веце як 40 політичных партій) і остре неприятельство меджі русиньскым, україньскым і руськым напрямом. Чехословацька влада і президент ся бояли, же автономіёв про єдну народность в мультіетнічнім штаті можуть выкликати недобру реакцію – же такы самы пожадавкы як Русины, будуть хотїти далшы народности. Зато все оддалёвали сповнїня своїх обіцянь і пожадавок русиньских політіків на автономію Підкарпатьской Руси. Но остатнї народности, на розділ од Русинів, мали свої штаты за границями ЧСР, што чехословацька влада не зогляднёвала.

Мнїховскый діктат закончів, напрік ненаповненым обіцяням, надійный вывой русиньской сполочности в демократічній Чехословакії.

Русины были першый раз в своїй історії штатотворным народом, кедь на теріторії Підкарпатьской Руси были два офіціалны языкы: русиньскый і чеськый. Розвой культуры, освіты, архітектуры і іншых сполоченьскых областей быв на Підкарпатю в рокох 1919 – 1939 найвекшый в цїлій єй історії. Нажаль, тырвав лем 20 років.

Дня 11. октобра 1938 была наконець менована автономна влада Підкарпатьской Руси руського напряму на челї з Андріём Бродіём. Но за два тыжднї, 26. октобра 1938, быв Броді заарештованый і обвиненый із зрады отчізны. Нїмецька діпломація „рекомендовала" пражскій владї меновати автономну владу українського напряму на челї з Авґустином Волошином, што ся і стало. Но влада Волошина была лем выконавателём волї нїмецькых тайных служеб, котры розоґрали дезінформачны акції з українськов картов.

18. марца 1939 мадярьска армада закончіла обсаджіня Підкарпатьской Руси. Война зачала про Русинів скорше, як про другы народы Европы. На теріторії Підкарпатя, як знаме, ся боёвало спорадічно уж перед Мнїховом. Уже в марцу 1939 ся ту стрїтили в бою чехословацька армада із мадярьсков, што было якбы передзвістёв Другой світовой войны.

Проблем Підкарпатьской Руси через II. світову войну ся проявив вже на єй зачатку. Президент Едвард Бенеш, котрый вычеряв Т. Ґ. Масаріка, мав похыбности о єй будучности в рамках ЧСР. Е. Бенеш ся стрїтив із Й. В. Сталіном в децембру 1943, коли їднали і о будучности Підкарпатьской Руси. Подля Сталіновой верзії той стрїчі, Бенеш уже тогды понукнув теріторію Підкарпатьской Руси Совєтському Союзу. Наперед Сталін тоту Бенешову пропозіцію не прияв, но скоро змінив погляд і проявив інтерес, причім обіцяв Чехім намісто Підкарпатя теріторію Сілезії. Но за рік ся уже о тій вымінї ниґде не бісїдовало.

Під масков якогось „зъєдночіня" Сталін грубо з помочов аґентів НКВД в юну 1945 анектовав теріторію Підкарпатьской Руси і назвав єй Закарпатьсков областёв совєтьской України – як стратеґічну „область за Карпатами". Будьяка змінка о автономії была одтогды трестана выгнанством до ґулаґів, або тым найвысшым трестом – смертёв.

Од конця 40-х років 20-го стороча в історії карпатьских Русинів наступила доба темна, доба денаціоналізації, насилной українізації Русинів у вшыткых штатох середнёй Европы, де Русины жыли і доконця етноціды Лемків в Польщі. Во вшыткых штатох, де жыли Русины, ся комуністічны режімы снажили вшыткыма можныма способами зліквідовати етнонім Русин і умело вытворити україньскы енклавы на своїх теріторіях.

На нещастя про Русинів ся їх отчізна, їх властна теріторія, Підкарпатьска Русь, находить у стратеґічно вызначнім реґіонї середнёй Европы, на границї Выходу і Западу. Каждый штат, котрого границї ся дотуляють карпаторусиньского реґіону, ту мать свої ґеополітічны інтересы, но не має інтерес о долю ту жыючого оріґінального, автохтонного народа, Русинів. Рішіня їх проблемів понукають вшыткы лем в добах глубокых політічных кріз (Австрія в рокох 1848-1849, так называный Руськый округ; Мадярьско на переломі років 1918 – 1919 пропоновало „Руську крайну"; Чехословакія в траґічнім році 1938 – вытворила ся автономна Підкарпатьска Русь (на єден день); і напослїдок, Совєтськый Союз перед своїм розпадом в рокох 1990 – 1991 – їднав о автономній републіці).

Штатный знак Чехословацькой републікы – 1919-1939, вправо горі є знак Підкарпатьской Руси

В культурній области в протязї екзістенції ЧСР настав на Підкарпатьскій Руси великый проґрес. До припоїня ід Чехословакії, угорьска влада силно мадярізовала немадярьскых жытелїв, демократічна чехословацька влада проявила інтерес о злїпшіня культурной уровни цїлой теріторії, бо русиньске жытельство было значнї заостале в культурнім змыслї. Вызначно ся звышыла кількость школ і штудентів, котра ся до року 1938 здвойнасобила опроти періоду перед Першов світовов войнов. Знижыла ся неґрамотность жытельства із 70% (1900) на 42% (1930). Барз важным фактором было і наростаня русиньских школ з выше 300 – в році 1920, на веце як 500 – в році 1938. На теріторії Словакії было русиньских школ подстатнї менше як на Підкарпатьскій Руси. В році 1931 было в пряшівскім реґіонї 111 основнх школ, де ся учів русиньскый язык. Їх кількость выросла на 213 школ в році 1938. В 170-ёх із них быв русиньскый язык навчалным языком, в 43-ёх ся по русиньскы учіли лем дакотры предметы. Карпаторусиньскы активісты продовжовали в кампани за веце такых школ, нелем основных, но і середнїх. Вдяка кампани Унії руськой молодежы на Словакії і вдяка владыкови П. П. Ґойдічови была в Пряшові в році 1936 отворена перша ґімназія з „руськым", в змыслї русиньскым, навчалным языком, котра ся стала центром освіты єдной русиньской ґенерації.

На Підкарпатю ся вів в часох першой ЧСР тыж активный культурный жывот. Окрем іншого ся отваряли чітарнї, на котры были навязаны розлічны аматерьскы кружкы, де ся грали театралны гры нелем із світовой літературы, но і гры написаны містныма підкарпатьскыма авторами. В Ужгороді быв в році 1934 основаный професіоналный Земскый підкарпатьскый народный театер. Єдным з найвызначнїшых аспектів культуры быв і розвиток властных умелецькых школ. Взникла ту силна Підкарпатьска реалістічна малярьска школа, котра протягом екзістенції ЧСР здобыла высоке реноме в умелецькых кругох. Но по році 1945 была розогнана, єднотливы малярї ся або выстяговали до Чехословакії, або были на Підкарпатю приналежавшому Совєтському союзу, пронаслїдованы і псіхічно тіраны. Підкарпатьску малярьску реалістічну школу вытворили малярї такых звучных мен, як наприклад, Адалберт Ерделі, Йосип Бокшай, Федор Манайло, Войтєх Борецькый і многы далшы.

В юну 1945 была Підкарпатьска Русь анектована сталїньскым совєтьскым режімом і одтогды єй околитый світ, но і самы Українцї знають уже лем як Закарпатьску область України. За таку курту добу счезла з памяти жытелїв самой Підкарпатьской Руси, но передовшыткым остатнёй части України, єй історічна назва. Жытельство ся спочатку насилно асіміловало і в сучасности і добровольно асімілує з україньскым народом. На Підкапратю днесь не екзістують русиньскы школы, окрем вынятку в минулости дочасных недїльных русиньскых школ, фінанцованых америцькым Русином, філантропом Штефаном Чепом. Нажаль, ани слободна Україна од 90-х років 20-го стороча, як єдина країна Европы або і світа, не признала Русинів за самостатну народностну меншыну середнёй Европы. Напрік тому ся на теріторії западной України розвивать інтересна і богата русиньска література.

Юрій Капац[11]

За трёх вадасув/полёвників

(приповідку записав П. Лизанець у селї Чорнотисово од А. Косика)

Ці было, ці не было, жыли собі раз трёми вадаси. Часто ходили на вадаску, а жены вхабляли дома. Злостили ся на них жены за тото, но ніч не годни были зробити. Зышли ся раз і зачали думати, як бы хлопів од вадаскы одонаджіти. Думали, судили і надумали ся, же заткають їм цівкы пушок. Так і зробили. Выбрали ся ґаздове на вадаску. Ходять лїсами, луками. Стрїчають дичіну, но пушкы не стріляють. Промотали ся так до пізного вечера. Зашла їх ніч у лїсї. Кедь збачіли, же уж темно, побрали ся домів, но заблудили. Мусили даґде ночовати. Накласти бы вогня, та што, кедь швабликів не є. Ту позерають: у темнотї ватра горить. Коло ватры челядникы сидять, грїють ся. Ту єден ловець повів: – Іду лем я і попрошу головню, та вогня накладеме. Пішов він вогня попросити.

– Добрый вечур! – поклонив ся ід челяди, котра сидїла коло ватры. – Ці дали бы сьте нам вогня?

– Вогня даме, кедь нам розповіш приповідку, у котрій бы не было правды. А кедь буде в нїй правда, одрїжеме ті із зад ремінь. Зачав полёвник приповідку бісїдовати. Бісїдовав, бісїдовав, тай правду повів. Одрїзали му із зад ремінь, тай пустили гет.

Так было і з другым полёвником. Пішов ід ватрї третїй.

– З двох сьме уже ремінї одрїзали, – варовали го люде коло ватры і зачали слухати приповідку.

– Коли мій нянько быв молодым хлопцём і мама дївков, загнали ня до млина. Намолов єм мукы до мішків. Мішкы были такы малы, гі мышачі хвостикы. Верьг єм їх на віз, запряг єм когута з коцуром.

Везу муку лїсом, а ту одразу – што то є? Голову єм забыв в млинї. Привязав єм віз ід буку і пішов єм до млина за головов. Вернув єм ся назад, а што віджу? На буку, де єм привязав віз, якась дїра. Позерам лїпше, а то дупло, а у дуплинї – мед. Дупло вузке, не дістану мед ни руков, ни ногов. Тогды єм ся склюбачів і залїз цїлый до дупла. Віджу – у дуплї цїла бочка меду. Вытяг єм бочку вон, закачав на віз і повіз домів. Хотїв єм занести бочку до хыжы. Несу ї до дверей – не стає! Пробую через облак – та де! Тогды єм просверлив у дверёх дїрку і через ню задїв єм бочку до хыж.

Увідїли люде коло вогня, же у тій приповідцї не є ани капкы правды і дали ловцёви вогня. Переночували полёвници, а рано нашли путь домів. Одтогды їх на вадаску веце не тягло.

---

[11] Юрій Капац ся народив у мукачовскім селї Новоє Давыдково 8-го септембра 1998-го року, де жыв до своїх десятёх років. В роцї 2008 вєдно з родічами одышов на Чехы, до Прагы, де жыє і теперь. Парадоксні, або якраз по перестїґованю до Чех ся зачав інтересовати історіёв своєй отчізны – Підкарпатя. Тяжко ся му адаптовало у новім краю, не міг привыкнути на таке велике місто. В роцї 2018 на соціалній сїти «Facebook» заложыв свій властный русиньскый портал, котрый так і назвав «RUE – Русиньскый портал», де ся дїлить з Русинами світа з нашов бісїдов, літератуpов... Про недостаток модерной русиньской прозы, зачав перекладати з літератур іншых народів. Перекладать із руського, українського, даколи і з чеського языка. Приповідка, котру публікуєме, была переложена з книжкы «Казкы Верховины», выдана в руськім языку. В сучасности автор робить на русько-русиньскім онлайн словнику, заложенім на великім словнику Ігора Керчі, тестова верзія котрого є доступна на ёго сайтї (www.rueportal.eu). Є членом чеськой орґанізації Хлопцї Підкарпатя, котру заступляв як делеґат на XV. Світовім конґресї Русинів.

Знате, котрый календарь був вытесаный до каміня?

Перед многыма стовками років жыв в Середній Америці народ, котрый ся называв Азтекове. З великаньского каміня вытворили календарь у формі сонця. В середині была вытесана тварь бога Сонця, а довкола были знакы означуючі дні. Камняный календарь Азтеків міряв коло 4 метрів, зато быв барз великый, жебы міг вісїти на стїні. А хто вынашов наш календарь? Перед выше двома тісячами років римскый імператор, котрый ся кликав Юліус Цезар, завів календарь, котрый в прінціпі хоснуєме доднесь. Рік мав 365 днів і тоты были розділены до 12-ёх місяців. Од тогды ся календарь управлёвав лем раз – в періоді влады папы Ґреґора. З того походять і назвы – юліаньскый і ґреґоріяньскый календарь в нашых церьквах выходного обряду.

Знате, кілько мінералів є на Земли?

Векшына мінералів ся творить у внутрішній части земной кулї. Мінералы суть латкы, котры творять сучасть земной коры і мають анорґанічну основу. В природї ся находять у формі кріштaлів. Днесь є знамых веце як 5 тісяч мінералів і їх сорт. Обычно ся ділять на дві ґрупы: кововы (червена желїзна руда, мідяна руда,

бауксіт) і некововы (кремінь, азбест, калціт). Дорогоцїнны камені, або як ся іншак называють, драгокамы, суть тыж мінералами. Належать ту смараґды, рубіны, діаманты, ґранаты і многы далшы. Вшыткы мінералы мають свою штруктуру і хемічне зложіня. Їх характерістіка не залежить од місця находжіня. Мінералы суть частёв розлічных горнин. Наприклад жула є зложена із жывця, слюды, креміня і іншых мінералів.

Знате, як вызерало туліпанове шаленство?

Туліпан має своє походжіня в Малій Азії, вы (о)дкы ся дістав за помочі Турків до Европы, потім до Франції і наконець до Голандії. Тот штат быв все домовом квіток і так є то доднесь. Лемже туліпанове шаленство, котре ся розгоріло в роках 1634 – 1637, не має ніч сполочне з ласков ід квіткам. Почас дакількых днів ся пересували обровскы маєткы і люде ся про тоты квіткы ставали жобраками. За єдину цибульку туліпана давали новенькы кочі і двох конів, за іншу 12 гектарів поля. Скоро каждый грав на туліпановій бурзї. Туліпанове шаленство заникло так скоро як взникло. Голандія і наперек тому надале зістала країнов найкрасшых туліпанів.

-зц-

Діточкы, добрї слухайте. Днесь Вам повіме, як жыють пстругы поточны або дуговы.

Пструг поточный

Розшыріня Пструга поточного

Пструг поточный ся находить скоро в цїлій Европі і, самособов, і на іншых контінентах. В Словакії жыє в середнїх і вышнїх токох рїк і потоків, а то і в великых надморьскых вышках (у Высокых Татрах аж 1 500 м над морём). Важным фактором про жывот пструга поточного є передовшыткым теплота воды, а то дость низка, обсяг оксіґена (кісліка) в нїй і єй чістота. Но пструга поточного можеме найти і під водныма гатями, де є вода достаточно окіслїчена і холодна і де пструг має ідеалны условія на жывот.

Як вызерать Пструг поточный

Пструг поточный ся вызначує веретеновитым і свалнатым тїлом, по бокох мірно сплощеным. Має велику голову і шыроко розщіпленый рот. В силных челюстях має дрібны зубкы. Має заокруглены брїшны і хырбтовы плутвы, котры суть дость курты. Про пструга поточного є тіпічна тукова плутва. Самособов, вызерати може пструг поточный розмаїто. З высокым і куртым тїлом або з протягнутым і низкым тїлом. Хырбтова часть пструга поточного звыкне быти сфарблена до зелена, аж до чорна, затля што брїх є сфарбленый до жовта. На хырбтї і плутвах має выразны червены точкы, котры суть на бокох світло олемованы. Даколи тоты точкы або флекы можуть цалком хыбити, або можуть мати іншу фарбу. Самцї пструга поточного мають довшу голову як самицї і рот мають даколи аж за уровнёв ока.

Чім ся жывить пструг поточный

Главнов частёв ёго потравы суть передовшыткым ларвы водной мушковины, а то поточників, пакомарів і інша водна мушковина. Тыж ся можуть жывити лїтаючов сухоземсков мукшовинов. Векшы пстругы пожерають і меншы рыбкы, обойжывелникы і меншы ціцявцї. В стоятых водах є можнов частёв їх потравы і зоопланктон.

Розмножованя і вывой

Пстругы в середнёевропскых условіях ся ставають дорослыма меджі другым і третїм роком жывота. Релатівна плодность саміць колыше в інтервалї од 2 000 до 3 000 ікер на кілоґрам. Ікры суть жовты і релатівно великы, міряють 4 аж 6 мілїметрів. Ку тертю доходить в октобру і новембру і завісить передовшыткым од теплоты воды в данім тоцї. До нересиска міґрують пстругы довго, причім суть способны переконавати высокы водны прекажкы, як наприклад, водопады і гати. Як нересиска собі пструг поточный выберать місця з пісковым дном, з помалше течучов водов і глубков до 0,5 метра. На днї брїхом вытваряють овалны ямкы аж 50 центіметрів довгы, до котрых в дакількых давках кладуть ікры, котры самець оплоднює. Почас тертя обидвоє родічі розвирюють пісок, котрым наслїдно закрывають ікры. В природных условіях з ікер ся творять ларвы у фебруару аж марцу.

Пструг ся дожывать віку 3 аж 5 років, высшого віку ся дожывать барз зрїдка. Ёго рост завісить од кількости потравы в данїй локалїтї. В мало выжывных токах дорастать у віку 5 років приблизно до 20 центіметрів, в лїпшых условіях векшых рїк веце як до 30 центіметрів. Добры условія і достаток потравы мають прінціпіалный вплив на ёго рост і на дожвку жывота. Рекордный самець пструга на Словакії дорїс до довжкы аж 98 цм. Ёго трофей і ёго «біоґрафія» суть уложены на рыбій фармі в Деменовій коло Ліптовского Мікулаша.

Пструг поточный є барз чутливый на знечіщіня воды, в котрій жыє. Смертелным є про нёго анорґанічный алуміній і ёго высша концентрація в лїтрї воды.

Пструг дуговый

Пструг дуговый ся вызначує подобнов ставбов тїла як пструг поточный, но справила має завалитїше тїло. Што ся тыкать сфарблїня пструга дугового, є сфарбленый до стрїбриста з дуговым блисканём. По бокох має точкы чорной і червеной фарбы. Тыж платить, же самцї пструга дугового мають протягнутїшы головы як самицї.

Пструг дуговый є на Словакії і в Чехії барз облюбленов „шмакотинков“ про своє смачне мнясо, но є много шпортовых рыбарів, котры го по уловлїню шмарять такой назад до воды.

Чім ся жывить пструг дуговый

В основі ся пструг дуговый жывить рівнаков стравов як пструг поточный. Векшы пстругы ся замірюють на меншы рыбкы, меншы люблять ларвы і іншу водну мушковину.

1. **Попробуй вырішыти задачу і записати до таблічкы. Пять сусідів має коло себе загородкы, на котрых садять 3 виды плодин: овоцину (яблінь, грушка, орїх, вышня), зеленину (морков, петрушка, дыня, цибуля) і квіткы (астры, ружы, туліпаны і нарцісы).**
   1. Значіть, же садять 12 розлічных сорт.
   2. Кажытй садить якраз 4 розлічны сорты.
   3. Кажда сорта є холем на єдній загородці.
   4. Лем єдина сорта є на 4 загородках.
   5. Лем на єдній загородці суть вшыткы 3 виды.
   6. Лем на єдній загородці суть вшыткы 4 сорты єдного виду.
   7. Грушка є лем на двох крайнїх загородках.
   8. Петро жыє в середині і не садить нарцісы.
   9. Тот, хто садить астры, не садить зеленину.
   10. Тот, хто садить ружы, не садить петрушку.
   11. Тот, хто садить орїх, має в загродці і дыню і петрушку.
   12. В першій загородці росте яблінь і вышня.
   13. Лем на двох загородках росте вышня.
   14. Самко має цибулю і вышню.
   15. Ладё має дві сорты овоцины.
   16. Лем на двох загородках росте туліпан.
   17. Яблінь росте на єдиній загородці.
   18. Лем на єдній з двох загородок, котры сусідять із Зденом росте петрушка.
   19. Самко не жыє на боці.
   20. Юрко не садить заленину, ани астры.
   21. Петро має три сорты зеленины.

Хто має котру загородку і што на нїй садить?

Юрко				
Самко				
Петро				
Здено				
Ладё				

2. Яке чісло можеш доповнити на місце знаку вопроса?

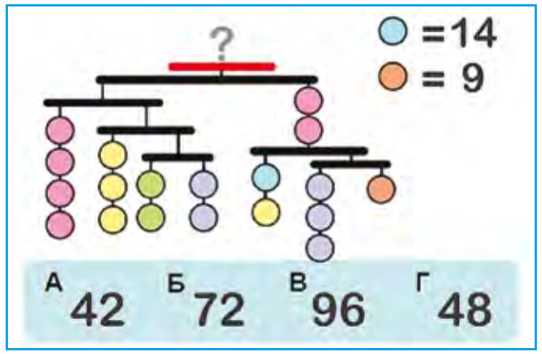

3. Слимак упав до 5 метровой ямы. За кілько днїв ся му подарить выйти з дїры вон, кедь почас дня перейде 3 метры і в ночі ся зосуне о 2 метры назад?

4. Якы слова суть зашіфрованы в анаґрамі? Спой їх лініёв з одповідным рісунком.

5. Котре розложіня фаребности належить фіґурї, кедь на ню попозераш згоры?

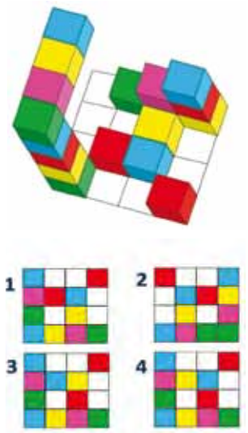

6. Перемістнийте два шваблыкы так, жебы сьте з лопаткы высыпали смітя.

ЗАГАДКЫ і ФІҐЛЇ:

Такый пташок у нас жыє, што желїзны гусеніцї з дерева вытїгує.
Што то є?

Немає головы но і так має горло.
Што то є?

Як написати „суха трава" чотырёма буквами?

Двоми космонавты стоять перед ракетов на місяцї. Єден попозерать на другого і говорить: „Но, на мене не позерай, я єм не замыкав."

Вечур перед спанём чітать мамка дївцї приповідку на добру ніч, жебы заспала. По півгодинї говорить дївча мамцї: „Мамі, могла бы єсь сі іти чітати інде? Я уже хочу спати!"

ДОПОВНЁВАЧКА

Знали сьте, же лупіня із зерна, котре ся кліче ***(найдете на выфарбленых полях в доповнёвачцї),*** ся колись давно окрем кормлїня господарськых звірят хосновало як ставебный матеріал? Може і вашы стары родічі жыли, або іщі все жыють у хыжи, котра є поставлена з непаленых цегол – вальків (так называна валькова хыжа), до котрых ся тото лупіня придавало, коли ся місила глина на вытворїня такой непаленой цеглы. І представте собі, же ся до цеглы придавали і яйця або молоко. Попробуйте ся старых родічів позвідовати, ці собі то памнятають і што вам о тім знають повісти

1. ГОКЕЁВА „ЛОПТА"
2. НАШ ЛИСТНАНЫЙ СТРОМ
3. БУНЧА ПЧОЛ
4. КРАЛЬ ЗВІРЯТ
5. ЗЪЇВ ЧЕРВЕНУ ШАПОЧКУ
6. ДЕКОРАТІВНЫЙ ОКРАЙ ОБРАЗУ
7. НОЧНЫЙ ПТАХ
8. 4 + 2 = ...
9. ОРҐАН ЗРАКУ
10. УЖОВКА Є ШТО?

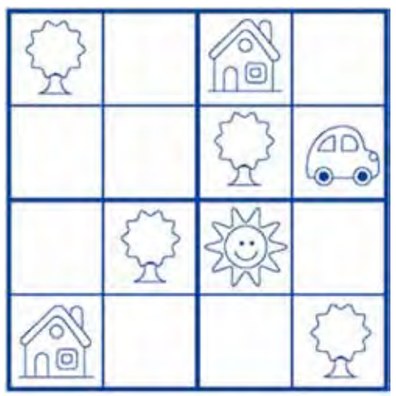

СУДОКУ

Поможеш найти Юркови стежку к дарункам? Рісунок собі можеш вымалёвати.

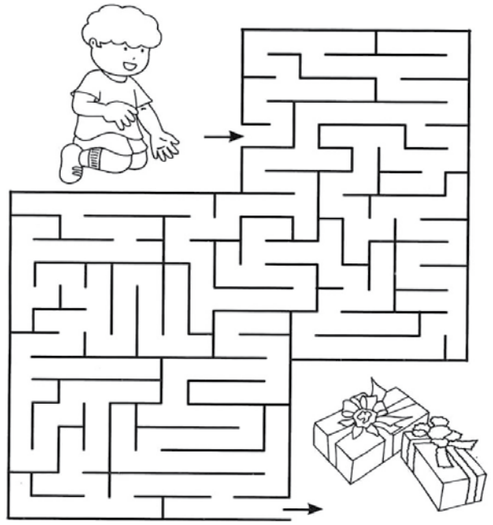

КРИЖОВКА

БАРДЕЁВ, БЕХЕРІВ, ВЫДРАНЬ, ГУМЕННЕ, ДОБРОСЛАВА, ЖАТКІВЦЇ, КЛЕНОВА, КУРІВ, ЛАДОМИРОВ, ЛУКІВ, МИРОЛЯ, ОРЯБИНА, ПОРУБКА, ПЧОЛИНЕ, РУНИНА, СВІДНИК, СЛОВІНКЫ, ТОПОЛЯ, ЧАБИНЫ, ШАМБРОН, ЯКУБЯНЫ

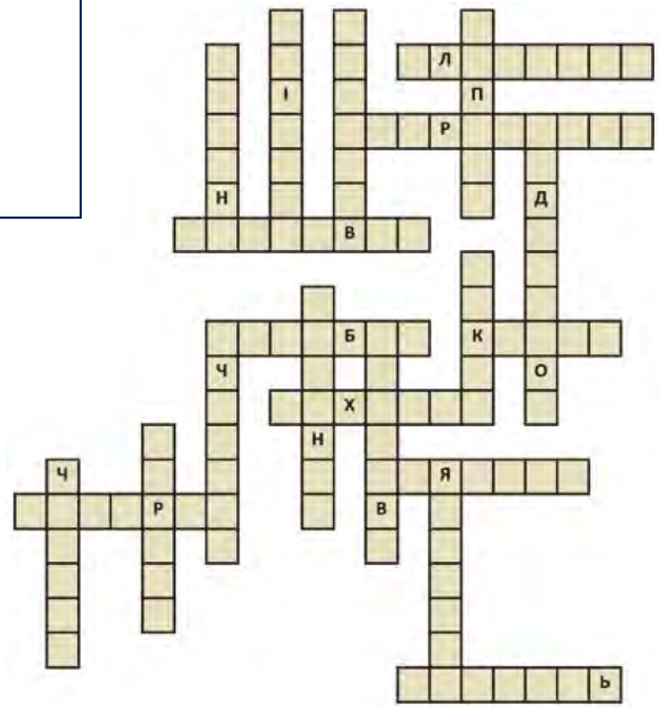

ВЯЗАНА КНИЖКА

Позывам вас выробити собі властныма руками книжку або зошыт. Кедь пишете стишкы, або ся вам люблять якысь цітаты, можете собі на їх писаня зробити унікатный зошыток. Така книжка може послужыти і на памятны фотоґрафії, бо на ей странках можете єднак фотоґрафії наліпити, але можете ід ним зробити і пописки – де были зроблены, хто на них є, або якы споминкы маєте на тоту сітуацію.

БУДЕ НАМ ТРЕБА:

2х верхній декоратівный выкрес у форматї А5, 40х канцеларськых папірів у форматї А5, ножычкы, природна шпарґа на макраме або тонкый полотняный пантлик в довжці 1,5 метра, дірковач, 1 пацерка з великов дірков, груба велика ігла.

ПОСТУП:

1. Приправиме собі выкресы і папіря у форматї А5. Выкресы собі выбереме або фаребны, або даякы з декоратівным взором. Назначіме собі половину на довшім боці перегнутём,, або одміряме лінійков.

2. Дірковачом зробиме на діркы так, жебы середина дірковача была на середині назначеных папірів.

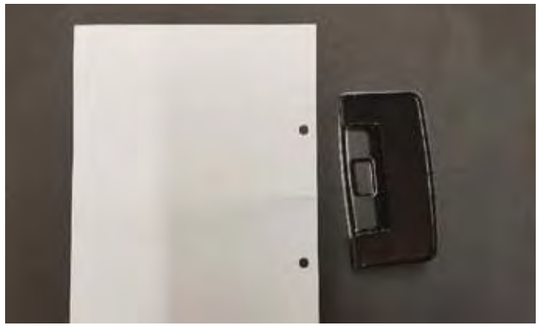

3. Кедь маме приправлены надіркованы папіря, зробиме діркы і на выкресох.

4. Приправиме собі грубу велику іглу і втягнеме до нёй шпарґу або пантлик, котрым будеме книжку/зошыт зошывати. Я єм поужыла спонку до волося, бо велику іглу єм дома не нашла. Глядайте штось, што перейде через дірку.

5. Можеме зачінати шыти. В першім кроці даєме іглу зо шпарґов згоры до діркы і вытїгуєме скоро цїлу шпарґу. Охабиме коло 10 центіметровый хвостик, котрый з верьха книжкы прихопиме палцём, жебы ся нам не вытяг.

6. Дале процес прошываня книжкы позерайте подля накресу. Слїдуйте, кады мають іти пантликы, жебы ся книжка перевязала.

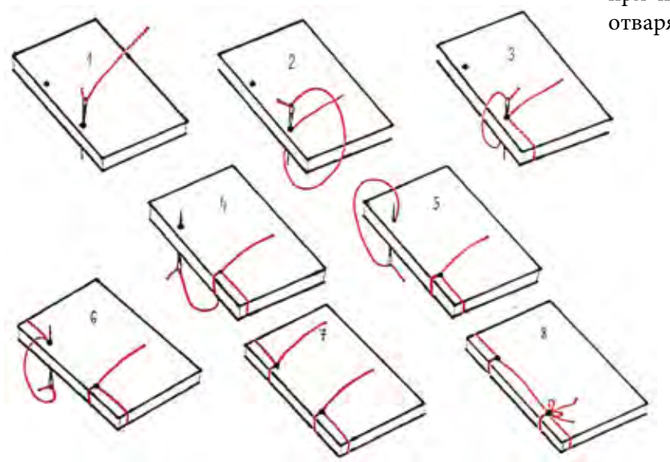

7. Не забывайте порядні дотяговати шпарґу, жебы ся книжка або зошыт потім не розходили. Кедь маєме добрї завязаный послїднїй узлик, з довшой части шпарґы можеме зробити заложку до книжкы/зошыта. Перетягнеме шпарґу верьхом книжкы до днука і одміряме потребну довжку, жебы сьме могли завязати пацерку.

8. Наконець на шпарґу натягнеме пацерку і зробиме під нёв єден або два узликы, так, жебы ся пацерка не высунула. Остаток шпарґы одрїжеме ножычками.

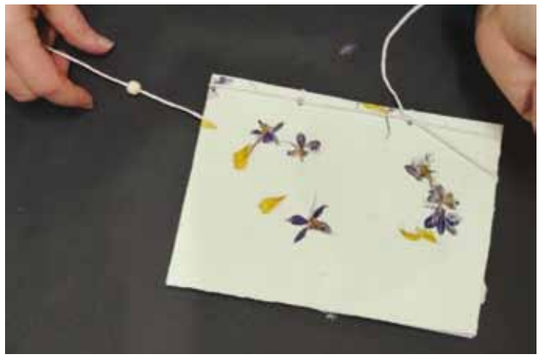

9. На конець обалку книжкы/зошыта заломиме попри перешытій части, жебы ся сторінкы добрї отваряли.

Як маєме вшытко дороблене, можеме собі зошыт выписати. Може быти про нас записником, зошытом на рісованя або денником. Такым способом собі можеме звязати і свої роботы, наприклад, кедь хтось пише стишкы або малює образкы, може мати свої роботы в єдній книжцї – властныма руками выробленій. -зц-

РІШІНЯ ЗАДАЧ:

1.

Юрко	грушка	яблінь	вишня	ружа
Самко	вішня	цибуля	ружа	тулiпан
Петро	морков	дыня	цибуля	ружа
Злепо	астра	ружа	тулiпан	парніс
Дальо	грушка	оріх	дыня	петрушка

2. В 96
3. за 3 дні
4. мухолапка, цукерликы, жонґляр, штахіткы, пелевня, пелевня, комбіначкы, припиначка, фірганґ

5. 4
6.

Загадкы:
кліщі, фляшка, сіно
ДОПОВНЁВАЧКА:
полова

ЖРЇДЛА:

- Ґірова – Васькова, М. Родне гнїздо. Русин і Народны новинкы, Пряшів, 2008, с. 17-18, 49-50
- Ондеркова, Р., Кралёва, Л. – тексты з безперерывной выставы в СНМ-МРК в Пряшові – З історії Русинів.
- https://www.rusyn.sk/ivan-popautonomie-rusinsky-sen-a-skutecnost/
- https://sk.wikipedia.org/wiki/Pstruh_poto%C4%8Dn%C3%BD#:~:text=vhodn%C3%A9%20%C5%BEivotn%C3%A9%20podmienky.-,Opis,plutvy%2C%20ktor%C3%A9%20s%C3%BA%20pomerne%20kr%C3%A1tke.
- https://www.extraprivlac.sk/slovnik-pojmov/pstruh/

Občianske združenie Kolíska
колысочка

Kolýsočka – časopis pre rusínske deti. Ročník VI., č. 5. V roku 2022 vychádza 6 čísel. Vydáva Občianske združenie Kolysočka-Kolíska, IČO 42239010, Solivarská 70, 080 05 Prešov. Redakcia: šéfredaktorka – PhDr. Ľuba Kráľová, Ph.D., redaktorka – Mgr. Zdenka Citriaková, PhD., ilustrátorka – PaedDr. Eva Ilkovičová, jazyková redaktorka – PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD., grafická úprava – Mgr. Miroslava Fabianová, počítačová sadzba – Sergej Pančák, Mgr. Miroslava Fabianová, tlač – Tlačiareň svidnícka, s. r. o. Náklad 200 kusov. Rozširuje a objednávky na predpladné prijíma redakcia časopisu. Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín, 2022. Cena jedného čísla – 1,00 €. Rukopisy a ilustrácie nevraciame. EV 5528/17, ISSN 2585-7045, EAN/ISSN 97725857040001.

Колысочка – часопис про русиньскы дїти, Рочник VI., ч. 5. В роцї 2022 выходить шість чісел. Выдає – Обчаньске здружіня Колысочка-Kolíska, Соліварьска 70, 080 05 Пряшів. Редакція: главна редакторка – ПгДр. Люба Кралёва, Пг.Д., редакторка – Мґр. Зденка Цітрякова, ПгД., ілустраторка – ПаедДр. Ева Ілковічова, языкова редакторка – ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., ґрафічне і технічне оформлїня текстів – Серґей Панчак, Мґр. Міослава Фабіанова, Друкує: Друкарня свідницька, с. р. о. Наклад 200 фалатків. Выдане з фінанчнов підпоров Фонду на підпору культуры народностных меншын, 2022. Цїна єдного чісла – 1,00 €. Рукописы і ілустрації ся не вертають. EV 5528/17, ISSN 2585-7045, EAN/ISSN 97725857040001.

KULT MINOR
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

9 772585 704000